

zakoncev in potomcev. Boj za obstanek resnično ni dovoljeval velikih sentimentalizmov, vendar pa privilegiranje materialnih koristi tudi ni preprečevalo vzpostavitve ljubezensko obarvanih razmerij med posameznimi družinskimi člani.

Za konec avtorica zapiše, da se je iskanje prepadne ločnice med tradicionalnim in modernim svetom v njenem primeru izkazalo za neuspešno in da se radikalni prelom starega in novega, po katerem kliče vse prevečkrat uporabljeno dihotomično razlaganje preteklosti, v Bregu ni dogodil. »Iz perspektive obskurnega podeželja je prehod iz starorežimske kmečke družbe v moderno potekal protislovno: ob upiranju starega novemu srečamo tudi oblike sožitja in nekonfliktnega prilagajanja (str. 262).«

Knjiga izredno zanimivo prikazuje gospodarsko in družbeno razslojevanje v kraških vaseh v bližini Trsta, spreminjanje tradicionalne vaške skupnosti, utrjevanje in slabenje vaških cerkvenih in posvetnih oblasti, miselnost posameznikov in njihove strategije, naj ponovim iz naslova, za preživetje in odrešenje; obvezno in doborodošlo besedilo za vsakogar, ki ga zanimajo Trst, tržaški kras, družina, vaška skupnost, družinska in vaška posest, vera in cerkev, prilagodljivost ljudi, kontinuiteta in spremembe v prelomnem času iz 19. v 20. stoletje.

Mojca Ravnik

Jože Primc, *Okamneli mož*, izdalo in založilo ČZD »Kmečki glas«, Ljubljana 1997, 468 str., zgoščenka.

15. knjiga zbirke Glasovi z naslovom **Okamneli mož** (in druge zgodbe iz Zgornje Kolske doline) prinaša ljudsko pripovedniško blago iz pokrajine ob Kolpi ali natančneje od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada. Te zgodbe so po etnološki klasifikaciji »klasična slovstvena folklor«, ki »... nezadržno izginja« (M. Stanonik). Knjigi so priloženi posnetki na zgoščenki.

Knjiga 433 zgodb je obsežna. Napove jo spremna beseda Marije Stanonik; tej sledi obsežen uvod njenega avtorja oz. zbiralca in pisca Jožeta Primca. Ta pove, da je začel z zbiranjem leta 1988, kraje svojih zapisov pa da je delno spoznal že v desetletjih svojega novinarskega dela. Iz zemljepisnega orisa obkolpske krajine, krajev strmin, sotesk, pečin, gozda in majhnih travnikov, njivic in vrtač, polpraznih in sedaj že precej povsem praznih zaselkov, veje nostalgичno občudovanje sveta v izginevanju. Kajti tak je svet na obeh straneh Kolpe, slovenski in hrvaški, svet med Babnim poljem in Podgradom, izprazen zaradi odseljavanja, zato svet naglo usihajoče vsakršne tvornosti človeka in naglega spreminjanja krajine iz kulturne, poseljene, v gozd se pogrezajočo, človekovemu bivanju neprijazno. Ni edini tak med slovenskimi pokrajinami; tako je še marsikje na Tolminskem, na Notranjskem (npr. hribi med Krasom in Vipavsko dolino), po hribih na Koroškem, Štajerskem itd. V zgodovinskem orisu obkolpske pokrajine skuša avtor bralcu približati glavne dogodke, ki so jo oblikovali in poudarja, da so kraji na obeh straneh Kolpe dolgo dobo, pravzaprav do leta 1990, delovali in živeli kot enota. To se kaže v enotnem folklornem izročilu in v narečju, ki je na obeh straneh Kolpe enako. V narečju, zlasti v leksiki, pa so zapustile sledove prej meje posameznih gospostev (kočevsko, kostelsko, in poljansko) kot pa relief sam po sebi.

V dialektologiji obstoječa delitev oz. klasifikacija govorov v obkolpskih krajih temelji na glasoslovnih načelih in po teh načelih tvorijo enoto govori od vključno Babnega polja do Grlja; govori v prisotni knjigi obravnavane Poljanske doline in Predgrada pa so

že del južnobelokranjskega narečja. Slovenska dialektološka klasifikacija ima seveda hibo, saj se vztrajno drži meje na Čabranci in Kolpi, čeprav me je pred leti že dvodnevno zapisovanje v Dragi, Travi in Pungertu pod Goteniško goro (slovenska stran) ter v Kužlju in Brodu na Kolpi (hrvaška stran) prepričalo o istem narečju na obeh straneh Kolpe. Še pred desetimi leti pa so bili dijaku iz Prezida in Čabra na postojnskih srednjih šolah (gimnazija, ki sem jo tudi sama obiskovala, srednja gozdarska šola ipd.) nekaj povsem naravnega, saj so se s svojim domačim narečjem brez težav vključili v družčino pretežno notranjsko govorečih sošolcev. Seveda si posamezni govori sledijo v smeri SZ–JV v zaporedju: govor Babnega polja, govor znotraj črte (približno!) Prezid–Lazec–Gornja Briga–Srobotnik–Gerovo–Prezid ter ožji kostelski oz. južnokostelski govor med Srobotnikom in Grljem.

Kako je bilo s prilivom neslovenskega življa v te kraje, s čimer se ukvarja tudi J. Primc, nam nekaj povedo tudi čisto dialektološki podatki, ki potrjujejo avtorjev zaključek, da je več novoselcev ostalo v ožjem kostelskem in poljanskem govoru, ne pa tudi na Babnem polju in v krajih osrednjega kostelskega govora (po J. Primcu gebarski govor). Govor Babnega polja in t. i. gebarski govor je monofonško-diftonški in s tem bližji sosednjim dolenskim govorom kot pa (ožji) kostelski, ki je monofonški (po gradivu Jožeta Gregoriča za kostelski slovar) in ki je tak postal verjetno zaradi sožitja predhodnega monofonško-diftonškega sistema z monofonškim (podobno je bilo z gorenjščino), ki so ga s seboj prinesli priseljenci z juga. Pomembno pri tem je, da sta refleksa za *č* (*jat*) in cirkumflektirani *o* še vedno ohranjena kot samostojna fonema, kar je eden pomembnih pokazateljev slovenskosti tega govora. Ločevanje med slovensko in hrvaško stranjo Kolpe in s tem takorekoč delitev jezikovno in bivalno enotne pokrajine se ni začelo šele z nastankom prave državne meje, pač pa že desetletja prej, v dobi, ko se je nehalo govoriti o Slovencih v Istri onkraj republiške meje na Hrvaškem, nehalo govoriti o slovenski manjšini v Zagrebu ipd. Dodati je treba, da so se tudi hrvaški pisci ustavljali pred mejo (prim. npr. Karto kajkavskega narečja v knjigi Mija Lončarića *Kaj – jučer i danas*, Čakovec 1990). Dokazovanja, kam spadajo obkolpski govori, bi ob razplamteli polemiki potekala v obe smeri. Upoštevati je tudi treba, da narodnostne zavesti ne oblikuje samo jezik oz. narečje in ožja pokrajinska kulture, pač pa tudi zgodovinske in politične okoliščine. Glede na porazne demografske razmere v teh krajih je najbolj pozitivno po najboljših močeh zapisati in še kako drugače zbrati jezikovno in drugo blago, ki nezadržno izginja, se pravi to, kar je storil avtor knjige, ki je pred nami.

Razporeditev zgodb v knjigi je tematska; tako je nastalo kar šestnajst različnih razdelkov. Vsaka zgodba je po zaselku, iz katerega izhaja informator, uvrščena še v pokrajino ter z letnico zapisa in rojstno letnico informatorja tudi časovno označena. Zvezdica ob naslovu zgodbe opozori, da je bila zapisana na hrvaški strani, dve zvezdici pa, da so jo zapisali dijaki iz Čabra. Besedila zgodb so pogosto zapisana dvakrat: v narečju in v poknjiženi obliki. To je spretna poteza, ki približa polnarečna besedila v to smer manj razgledanim bralcem.

Zgodbe je mogoče skupiniti tudi po pripovednih značilnostih. Zgodbe so večinoma kratke; pojavljajo se v več med seboj bolj ali manj različnih variantah (npr. zgodbe o mračniku, o tem, kako je Peter Klepec – ta naj bi bil doma prav iz obkolpskih krajev – prejel nadpovprečno moč); večina zgodb je motivno novih, določeno število pa je takih, ki so kot variante istega motiva znane iz širšega slovenskega prostora (npr. kralj naroči umor nezveste žene in sinčka: Od svete Genovefe, motiv Janka in Metke: Ivica in Marica, dalje čarobno hitrih čevljev: Karuke in Rebeka, zvite lisice in neumnega volka: Ohcet v Rezugah ipd.). Zgodbe o strahovih imajo pogosto v ozadju vzgojno namero;

preprečevale naj bi ponočevanje (zgodbe o mračniku, Strašili so nas, Strah v Kostelu), pretirano pitje (Ded na gredi), nečedne navade (Pod kapom je lulala) ali pa so posledica resničnega strahu pred razbesnelo naravo (Bolfom je nekaj nagajalo), živalmi (Strah ga je napadel), ali pa so rezultat razgrete domišljije (pojav neznanih predmetov, ropota, glasov npr. v zgodbi Niso se podrle dile). Včasih pripovedujejo o potegavščinah v tem smislu (Strašili so, Domači strah).

Variante nekaterih zgodb poznam že iz svojega terenskega dela, npr. k zgodbi Ta bo moja žena v Šmihelu na Postojnskem, motiv sove kot napovedovalke smrti je znan na Pivškem, vzporednico k Napovedoval je bodočnost sem slišala v Knežaku na Pivškem, o morski deklici prerokinji v Stranah na Postojnskem (pok. Marija Bajc), o Izpolnjeni prerokbi so znali enako povedati v Dolini pri Trstu.

Razdelek Videnja prinaša dve pripovedi o videnju Matere božje, ki izražata resno prepričanje v resničnost dogodkov; o njih se je le izjemoma govorilo.

Odločno na kraj (Loško steno) je vezanih 22 variant zgodbe o okamenelem možu, ženi in otrocih. Kot vzrok za prekletstvo navajajo lov ali kako drugo opravilo na nedeljo, streljanje proti kostelski Sveti gori, kletev in žensko jezo (na moža). Prav tako so zelo povezane s kraji ob Kolpi zgodbe o vilah; vile so drugače precej take, kot jih poznamo iz ostalega slovenskega prostora: so lepe, svetujejo, celo delajo, prikazujejo se predvsem dobrim in vernim ljudem. Ne samo črne vile, pač pa tudi škrtlji ali kostelsko »šratlji« so njihovo nasprotje: povzročajo neprijetnosti, so majhni, nelepi možički z rdečo kapico, domujejo po gozdnih jamah in luknjah. Spomin na take »škrteljne« živi med najstarejšimi na Postojnskem. Imenovanje vraga in preklinjanje boga Kostelci praktično niso poznali; to mi je zatrjeval med delom za kostelski slovar že pokojni Jože Gregorič. Nasprotno pa se je kostelska domišljija pošteno razživila ob coprnica; drugih bajnih bitij ni prav dosti (zakleta deklica, fant, kača velikanka, zeleni konj idr.).

Zgodbe v zvezi z razlago ledinskih imen so bolj ali manj znane povsod po Sloveniji, prav tako razne šaljivke in zmerljivke. V primeru obravnavane knjige pa gre zahvala zbiralcu, ki jih je vzel dovolj resno in jih zapisal. Prav tako povsod krožijo zgodbe iz preteklosti, npr. o Turkih, Francozih, zakopanih denarjih (Strane na Postojnskem). Slavina na Postojnskem pozna t. i. »zaljubljen dan« (zaobljubljen dan) 5. avgusta, to je dan, ko so izostali primeri kolere, ki je razsajala v teh krajih v prvi polovici prejšnjega stoletja. Snov je primerljiva z zgodbo Zaobljuba ob kugi (363).

Tudi zgodbic, vsebinsko seveda drugačnih, ki jih je avtor poimenoval socialne, ne manjka drugod po podeželju.

Zgodbam so dodane še tri zbirke - da gre za prave narečne slovarje, ni mogoče reči - narečnih besed; to je t. i. čabransko-delniški slovar z dodatkom, osilniško-gebarski in kostelsko-poljanski slovar. Zapisi narečnih besed so delno poknjženi, delno pa ohranjajo izrazitejše narečne značilnosti (npr. izglasni -u: fkrou, hoteu; -ua nam -la: igua, gareua, akanje: kakuš, kalač; polglasnik). Načela poknjževanja polnarečnih zapisov niso podana, zato pomenijo za dialektologa potrjevanje po dialektoloških kriterijih zapisanega gradiva, ne morejo pa mu služiti kot zanesljiv vir narečnih informacij; njihova uporabnost je torej potrjevalne, ne pa tudi raziskovalne narave.

Lahko zaključim, da je pred nami bogata knjiga, ki bo zanimiva tako za zahtevnega bralca, npr. za etnologa ali slavista, kot za vsakogar, ki ga zanima polpretekli duhovni utrip slovenskega podeželja. Avtor je opravil s to knjigo hvale in spoštovanja vredno delo.

Sonja Horvat